

Я.Р. Самуйлік
Брэст, БрДТУ

АДМЕТНАСЦІ ГАВОРКІ ВЁСКІ ЗАРЭЧКА ДРАГІЧЫНСКАГА РАЁНА

Зарэчка (мясцовая назва – *Зар'ічка*) – вёска ў Папінскім сельсавеце, што размешчана за 16 км на поўдзень ад раённага цэнтра – г. Драгічына. Паводле пісьмовых крыніц, вядома з XVIII ст. Як паведамляюць мясцовыя старажылы, утварылася з часткі вёскі Ляхавічы ў час пабудовы Дняпроўска-Бугскага канала. Яго пачалі будаваць у 1775 г. пры апошнім каралі Рэчы Паспалітай Станіславе Аўгусте Пянітоўскім. Пасля трэцяга падзелу Рэчы Паспалітай у 1795 г. паселішча ў складзе Расійскай імперыі, у Кобрынскім павеце Слонімскай, з 1797 г. Літоўскай, а з 1801 г. Гродзенскай губерняў. У 2005 г. у вёсцы налічвалася 758 жыхароў і 258 двароў [1, с. 164–165; 4, с. 277; 5; 11, с. 527].

Для запісу дыялектнага матэрыялу намі была выкарыстана праграма лінгвістычнага атласа “Гаворкі Выганаўскага Палесся. Фанетыка. Марфалогія. Лексіка”, а таксама т.зв. новая праграма “Як у вас гавораць?” [13, с. 14–18]. Дыялектны матэрыял у в. Зарэчка быў запісаны ў ліпені-жніўні 2005 г. ад мясцовых жыхароў Камянец Ангеліны Аляксееўны, 1929 г. нараджэння, і Млынца Івана Іванавіча, 1926 г. нараджэння.

Разгледзім комплекс моўных асаблівасцей, якія характарызуюць гаворку в. Зарэчка Драгічынскага раёна.

Даследуемай гаворцы ўласцівы пяціфанемны склад галосных гукаў [a], [e], [o], [ы(i)], [y]. Найперш адзначым такую адметную рысу дадзенай гаворкі, як захаванне гістарычнага *o ў ненаціскным становішчы пасля цвёрдых зычных, г.зн. о к а н н е: *дорба, корона, голова, молоко, с'іно, л'іто, высоко, жыто* і інш.

Адна з найбольш яркіх і спецыфічных асаблівасцей націскага вакалізму вывучаемай гаворкі – гэта рэалізацыя галоснага [e] на месцы этымалагічных *e, *h, *a пасля мяккіх зычных: *vz'ev* ‘узьяў’, *por'édok* ‘парадак’, *mi'éso* ‘мяса’, *mi'éta* ‘мята’, *poni'év* ‘памяў’, *boi'évc'a* ‘баяўся’, *ž'er* ‘жар’, *ž'eba* ‘жаба’, *hr'ed* ‘град’, *š'epka* ‘шапка’ і інш. [7, с. 27–28, 38–39; 8, с. 218; 9, с. 211–212].

Наступнай вельмі выразнай і паказальнай адметнасцю разглядаемай гаворкі з'яўляецца вымаўленне гука [i] ў адпаведнасці з націскным гістарычным *h: *l'is, s'іно, sn'ih, v'im'or, xl'iv, l'іто* і інш.; галоснага [i] (або [ы]) на месцы этымалагічнага *o ў новых закрытых складах пад націскам: *v'iz, v'il, n'is, b'il'ш, v'in, n'ідыш, kor'ітка, стыл, ныжка* і інш. [7, с. 27–28, 38–39; 8, с. 218; 9, с. 211–212].

Источная асаблівасць даследуемай гаворкі – гэта наяўнасць гукаў [ыʲ], [ы] адпаведна на месцы гістарычных *е, *h ў першым пераднаціскным складзе пасля губных зычных: *выʲсна́, быда́, выдро́, мышо́к, пысо́к*; галоснага [ы] на месцы этымалагічных е (ь) у першым пераднаціскным складзе пасля гістарычных *з, *н, *с, *т, *д: *зымн'э́, нымá, сыло́, тыпéр, дын'о́к*.

Яшчэ адной з найбольш паказальных прыкмет даследуемай гаворкі з'яўляецца рэалізацыя гука [а] на месцы этымалагічнага *ę ў пераднаціскных складах у словах тыпу *hl'ad'iv, zl'akávc'a, zl'akámys'a*. Аднак у паслянаціскных складах у акрэсленай пазіцыі ўжываюцца галосныя [i], [ы]: *зайіц', пáмыт'*.

Характэрная асаблівасць ладзенай гаворкі – гэта вымаўленне гука [o] на месцы паслянаціскага і націскага гістарычнага *е адпаведна ў словах *вэчор, бэро́н, дал'о́ко*, а таксама захаванне названага этымалагічнага галоснага ў націскай пазіцыі пасля цвёрдых зычных у лексемах *овэс, мед*.

Найбольш яркай і выразнай адметнасцю сістэмы кансанантызму вывучаемай гаворкі з'яўляецца наяўнасць толькі цвёрдых зычных у наступных умовах: губныя цвёрдыя перад гістарычнымі *е /ва ўсіх пазіцыях/, *h /у ненаціскных складах/, *i, этымалагічныя *з, *н, *с, *т, *д, *л – перад гістарычнымі *е (*ь), *i: *выʲсна́, бэро́н, вэчор, до мыне́, пэрышый, быда́, выдро́, мышо́к, пысо́к; робыты́, мыска́, пысаты́, ловыты́, забыра́ты; зымн'э́, нымá, сыло́, тыпéр, дын'о́к; зымá, нывка́, косыты́, ходыты́; алé, лед', поле́; колы́, лы́на, лыты́, ходылы́*. Аднак перад націскным *h зычныя мяккія: *л'іс, с'іно, н'іш, в'іт'ор, хл'іш, л'іто* і інш., перад *o ў новых закрытых складах пад націскам – пераважна мяккія, зрэдку цвёрдыя: *в'із, в'іл, н'іс, б'іл'ш, в'ін, і'ідыш, кор'ішка, стыл, ны́жка* і інш.

Значная асаблівасць разглядаемай гаворкі – гэта ацвярджэнне этымалагічных “паўмяккіх” *д', *т' перад *е, *i: *ден', тыпéр, ты́хо, ходыты́*. Гістарычныя ж мяккія *д', *т' захаваліся перад націскным *h і на канцы дзеясловаў у форме трэцяй асобы адзіночнага і множнага ліку: *д'ід, н'ін'; в'ін ходыт', носыт', вонь ход'ат', нос'ат'*.

У этымалагічных спалучэннях *гы, *кы, *хы, што ўзніклі пры ўтварэнні поўных форм прыметнікаў, а таксама ў пазіцыі перад галосным [e] ў прыметніках ніякага роду адзіночнага ліку зычныя захаваліся цвёрдымі: *дóвный, корóткий, тóнкый, ты́хый; дóвнe, корóткe, ты́хе*.

Источная рыса даследуемай гаворкі – гэта як цвёрдыя, так і мяккія зрэдку “паўмяккія”) гістарычныя *р, *ж, *ш, *ч, *ц у пэўных умовах: *дóстрый, стры́жут', дóбрый, жы́то, хо́чы, хоро́шый, на лавы́цы, у бо́цыцы і пр'ед'град', пор'эдок 'парадак', hr'ix, пор'ізав, р'ічка, ж'ер 'жар', лохач'і буюкі, дурніцы', ш'эпка 'шапка', ц'ін, ц'ішка, молоды́ца, хлóтц'і, ц'а́цка, дурьы́ца* і інш. [9, с. 152].

Своеасаблівы ў дадзенай гаворцы зычны [v], што паходзіць з *в, *л. У пазіцыі перад галосным, а таксама пасля галоснага гука перад зычным і ў канцавым становішчы ён рэалізуецца ў губна-зубны [v]: *v'iz, v'il, v'im'or, vy'sná, vy'dró, večor, vysóko, koróva, holová, ovés, lávka, právda, dóvnyj, kul'iv* і інш. Сустрэкаецца губна-зубны [v] і ў пачатковым становішчы перад зычнымі: *vz'av, vmyvátycs'a, v póly, v l'ícsy, v xáty* і інш. [8, с. 218].

Вельмі яркая адметнасць вывучаемай гаворкі – гэта вымаўленне фарынгальнага (глотчнага) зычнага [h]: *hórod, hurok, hóчы, hl'ad'iv, hr'ed'grad', doróha, béroh* і інш. [9, с. 153].

Паказальнай асаблівасцю разглядаемай гаворкі з'яўляецца таксама захаванне звонкіх зычных у канцавым становішчы і пераважна ў сярэдзіне слова перад глухімі: *дуб, v'iz, n'íж, hólod, kázka, zahádka, húbka, ньjска*, але *рад'ушка* ‘палатняяная коўдра’ [9, с. 153].

Яшчэ адна істотная адметнасць даследуемай гаворкі – гэта падаўжэнне зычных у інтэрвакальным становішчы на месцы этымалагічнага спалучэння “**мяккі зычны + Ъ**”: *з'íl'l'e, нас'in'n'e*.

І нарэшце, выразнай і значнай асаблівасцю дадзенай гаворкі з'яўляецца пашырэнне ў пераважнай большасці слоў перад галоснымі [a], [o], [y] пратэтычнага зычнага [h]: *хануча, хандык* ‘індык’, *hóстрый, hосен'*, *hóчы, хорáты, हुлыц'а*, але *озыро, ньодноhó*.

Характарызуецца вывучаемая гаворка і сваімі граматычнымі адметнасцямі.

Назоўнікі мужчынскага і ніякага роду адзіночнага ліку другога скланення з мяккай і зацвярдзелай асновай у творным склоне зафіксаваны з канчаткам *-em*: *конém, рублém, йіцém, ножém*.

Назоўнікам жаночага і мужчынскага роду адзіночнага ліку першага і другога скланення з асновай на зацвярдзелы зычны ў месным склоне ўласцівы канчатак *-i*: *на двор'í, на концí, на мыж'í*.

Назоўнікі жаночага, мужчынскага і ніякага роду адзіночнага ліку першага і другога скланення з цвёрдай і мяккай асновай у месным склоне вымаўляюцца з канчаткамі *-ы, -овы*: *v хáты, v л'ícsy, v póly, v нóсовы*.

Назоўнікам жаночага роду множнага ліку першага скланення ў родным склоне характэрны нулявы канчатак: *ньма́ баб, хат, стр'ix, дор'ih*.

Назоўнікі мужчынскага роду множнага ліку другога скланення ў давальным склоне ўжываюцца з канчаткам *-um*: *л'уд'ум, кон'ум*.

У назоўным склоне мужчынскага роду адзіночнага ліку прыметнікі пашыраны з націскным і ненаціскным канчаткам *-ый*: *молод'ый, стар'ый, мал'ый, нóв'ый, доб'рый, хорóш'ый*.

Яркая і паказальная асаблівасць прыметнікаў раглядаемай гаворкі – гэта т.зв. “сцягнутыя” аднаскладовыя ненаціскныя канчаткі *-а, -е*

ў назоўным склоне адзіночнага ліку жаночага і ніякага роду: *но́ва, добра́, но́ве, соло́дке, хоро́ше*. Аднак пад націскам прыметнікі ў падобных умовах маюць тут поўныя двухскладовыя канчаткі *-айа, -ойе*: *молода́йа, старда́а, молодо́йе, старо́йе* [9, с. 154].

Яшчэ адной выразнай адметнасцю прыметнікаў даследуемай гаворкі з'яўляюцца суфіксы *-ч, -ш-* выпэйшай ступені параўнання: *хор'ішчы́, дор'ішчы́, шыршы́* [2, с. 96–97].

Інфінітыў дзеясловаў з асновай на галосны зафіксаваны з фанематычным варыянтам старажытнага суфікса *-ц'і -ты*: *ходы́ты, робы́ты, спы́ты*.

Дзеясловам першага і другога спражэння ў трэцяй асобе адзіночнага і множнага ліку ўласцівы канчаткі *-е, -ыт', -ут', -ат'*: *в'ін іде́, нысе́, ходы́т', носы́т', воні́ іду́т', нысу́т', ход'ат', нос'ат'* і інш.

Зваротныя дзеясловы ў дадзенай гаворцы адзначаны з постфіксам *-с'а*: *умы́атыс'а, бра́тыс'а, робы́тыс'а, зваты́с'а, бойсу́с'а, купайсу́с'а, бойэ́нс'а 'баяўс', купайсу́с'а, шчо́с'а зробі́лос'а*.

Значная і паказальная асаблівасць вывучаемай гаворкі – гэта захаванне ў інфінітыве з асновай на [к] старажытнай формы на *-чы* з націскам на канчатку: *пычы́, сычы́*. Аднак дзеясловы з асновай на [h] у акрэсленай граматычнай форме аднаўляюць гэты зычны: *стры́нчы*. У форме ж трэцяй асобы множнага ліку цяперашняга часу названыя дзеясловы маюць у аснове перад канчаткам зычныя [ч], [ж]: *пычу́т', сычу́т', стры́жухт'* [3, с. 316–318; 9, с. 155].

Разгледзім яшчэ пэраг найбольш яркіх і выразных адметнасцей дадзенай гаворкі. Назоўнік *чобыты* 'боты' ў месным склоне множнага ліку ўжываецца з непаціскным канчатках *-ах*: у *чоботах*. Асабова-ўказальныя займеннікі трэцяй асобы мужчынскага, жаночага і ніякага роду адзіночнага і множнага ліку *ён, яна́, яно́, яны́*, уласна-асабовы займеннік другой асобы множнага ліку *вы*, няпэўны займеннік *нешта*, а таксама займеннік, злучнік і часціца *што* выступаюць у своеасаблівых лексіка-граматычных формах: *в'ін, вона́, вонó, вонé; вытé; шчо́с'а; шчо*. Дзеяслоўныя формы тыпу *лята́ць, лята́юць* вымаўляюцца з націскам на першым складзе асновы: *лэ́таты, лэ́тайут'*. Інфінітыў дзеяслова *раска́зваць*, а таксама зваротны дзеяслоў *смя́ўца* ў трэцяй асобе адзіночнага ліку адзначаны з фанематычнымі варыянтамі: *ро́сказаваты; смыйі́ц'а*. У выразе *гадзі́ннік (часы́) вісі́ць* дзеяслоў *вісе́ць* у трэцяй асобе множнага ліку мае наступны лексіка-граматычны выгляд: *часы́ в'іс'ат'*.

Адрозніваюць і вылучаюць разглядаемую гаворку і разнастайныя лексічныя асаблівасці: *бал'ка* 'бэлька', *б'ільны* 'баравік', *борозн'а* 'баразна', *ббчы́чка* 'ячэйка на мёд у сотах', *брусны́ц'і* 'брусніцы', *бус'кó* 'бусел', *во́ло 'валлэ', волочы́ты* 'баранаваць', *во́сок* 'воск', *выды́раты зéм'у под по́ле*

‘абрабіць новае поле’, *v’iun* ‘уюн’, *handыk* ‘індык’, *hлeнкa* ‘вапна’, *hлeч* ‘збан (высокая гліняная пасудзіна, якая звужаецца ўверсе і мае звычайна ручку)’, *hойдашкa* ‘арэлі’, *hоловн’a* ‘хвароба ў выглядзе сажы ў коласе’, *hрыбы жэбс’кы* ‘неядомыя грыбы’, *hрына* ‘пропуск у кашэнні’, *hузбop* ‘ніжня частка снапа’, *дробына* ‘драбіны (прыстаўная лесвіца)’, *жсырыб’йэ* ‘жарабя’, *заhрaне* ‘аплодненае яйцо’, *здуховына* ‘уздухавіна (у каровы, бакавая ўпадзіна паміж апошнім рабром і клубам)’, *зотонкa* ‘здор (нутранае свіное сала)’, *зылeнyхы* ‘недаспелыя плады’, *ййж*, *йбжык* ‘вожык’, *камен’ыц’і* ‘касцяніцы, касцянікі (лясная травяністая ягадная расліна)’, *каплун* ‘страва, прыгатаваная з кавалкаў хлeба і малака’, *картoпл’і*, *картoплы* ‘бульба’, *клoвн’a* ‘рыбалоўная снасць’, *клун’a* ‘гумно’, *клькaты* ‘глытаць’, *кнур* ‘кныр (самец свінні)’, *кныбен* ‘палачка для вязання снапоў’, *кольсo* ‘кола’, *копыц’a* ‘капа сена’, *кoрoвa впашана* ‘пражэрлівая карова’, *кoрoвaты* ‘здзіраць кару з дрэва’, *кoрoвa шк’ідлына* ‘шкадлівая карова’, *кoрoста* ‘кастрыца (адходы лeну і канпель, якія атрымліваюцца ў выніку перацірання і трапання)’, *кoц’убa* ‘качарга’, *кoц’убнык* ‘качарэжнік (месца каля печы, дзе стаяць качэргі)’, *красн’ук* ‘падасінавік’, *кубасa* ‘каўбаса’, *кубeлeц* ‘кубел (дзежка і пад. з вушкамі і векам для захоўвання салёнага сала)’, *кудoсa* ‘мяцеліца’, *кузл’акы* ‘ядомыя грыбы’, *кўмкaйт’* ‘жабы квакаюць («размова» жаб у цёплы летні дзень)’, *кўры сокoрaт* ‘куры сакочуць’, *кўчка* ‘ямка, выемка ў печы’, *латaты* ‘латаць, лапіць’, *лохач’і* ‘буякі, дурніцы’, *лытeхa* ‘аёр (расліна з доўгім мечапалобным лісцем і тоўстым паўзучым карэнішчам, якая мае своеасаблівы востры пах)’, *мaткa* ‘буйное чорнае зерне ў коласе жыта’, *м’ірк’ітўн* ‘некастрыраваны самец авечкі’, *мн’эсo л’убыўe* ‘няглустае смачнае мяса’, *мн’акына* ‘буйныя адходы пры ачыстцы абмалочанага збожжа’, *мўрaхa* ‘мурашка’, *мўсыт* ‘мабыць’, *мўтыты* ‘хлусіць, маніць, падманваць’, *мыдв’ід* ‘мядзведзь’, *наhав’ыц’і* ‘штаны’, *напрошкы* ‘напрасткі’, *нарўччe* ‘бярэмя’, *нос’ылыц’і* ‘насілы’, *oбырaйт’* ‘абдзіраць на грэбені лeн’, *oкo* ‘адтуліна ў жорнах, ручным мльне, куды сыпалі збожжа’, *oл’шына* ‘вольха, алешына’, *oслын* ‘услон’, *oсeныц’a* ‘вусень’, *oтoсa* ‘атосы, атос (драцяныя з жалезных прутоў або раменныя цяжкі, што ідуць ад верхняга канца аглоблі да загваздки)’, *пaз’ўр* ‘ногаць, пазногаць’, *п’івын* ‘певень’, *пoлўтышoк* ‘палўкаш, палўкашак (плечены кораб, які ўстаўляецца ў драбіны воза або сані)’, *пoнoчe* ‘цёмна’, *пoрц’ыйa* ‘чарка (невялікая шкляначка, часта на ножцы, прызначаная для піцця спіртных напойў)’, *пoстoлы* ‘пасталы, лапці’, *пpач* ‘апалонік (хвастатая лічынка жабы)’, *пpольй* ‘лівень (моцны, праліўны дождж); абложны (які пакрывае ўсё неба, зацяжны)’, *пpыбoлoтyхы* ‘падбалацянка, каўпак кольчаты (ядомы пласціністы грыб светла-жаўтавата-бураватага колеру з паўшарападобнай вялікай плоска-пукатай шапкай на высокай ножцы)’, *пpыўшн’і* ‘вушакі

(бакавы брус у дзвярной асадзе), *пужал'н'а* 'пугаўё (дзяржанне, да якога прымацоўваецца пуга)', *пыловын'н'е* 'пілавінне, апілка', *пыро* 'плаўнікі (орган руху ў рыб і водных жывёл)', *пычурка* 'шампіньён', *перевесло* 'перавясла', *переслане сало* 'свіное сала з пластамі, сляямі мяса', *рад'ўшка* 'палатняная коўдра', *ратай* 'араты', *рышэт'аха* 'рашэтнік (ядомы губчасты грыб карычневага колеру)', *с'іннык* 'матрац, набіты сенам, саломай', *скопёц* 'капец бульбы', *собакыіу ц'іковаты* 'цкавац сабакам', *солнэчык* 'сланечнік', *сёнычко* 'сонейка', *сп'эндарыты* 'нанесці шкоду пасевам', *спываты* 'спяваць', *стр'ілка* 'кветканоснае сцябло ў цыбулі', *стрык* 'здрок (куслівая муха, якой баяцца коні, конскі авадзень)', *стыжар* 'месца, дзе стаяў стажок', *судосытыс'а* 'сустрэцца', *сукайло* 'сукала (старадаўняя прылада для насуквання нітак на цэўкі)', *сыройіга* 'сыраежка', *товканыц'а* 'таўчоная бульба (пюрэ)', *тыпёр* 'сёння', *тэртка* 'тарка (прадмет кухоннага ўжытку для раздроблення, расцірання, напрыклад, бульбы)', *уздэчка* 'аброць', *фасол* 'фасоля', *хвойіна* 'хвоя', *цыбах* 'лісце цыбулі', *цыдылок* 'цадзілка (кавалак палатна, марлі і пад. або іншае прыстасаванне для працэджвання малака ці якой-небудзь вадкасці)', *часнык* 'часнок', *чыбрэц* 'чабор', *чыпыты* 'чапаць', *чырыз м'іст* 'цераз мост', *чырэн* 'чарэнь', *швораб* 'верабей', *ш'іхл'а* 'ліхаманка (хваравіты стан, які суправаджаецца гарачкай і трасцай)', *шкарлупа* 'шкарлупіна, цвёрдая абалонка яйца', *шкварка* 'скварка', *шпапа* 'стрэмка', *шпыл'кы* 'іглападобнае лісце хвойных дрэў і кустоў', *штырхаты* 'штўрхаць', *шчан'іўх* 'шчаўе', *іўц* 'страўнік у кабана, свінні' [6; 10; 12; 14; 15].

Такім чынам, гаворка в. Зарэчка Драгічынскага раёна характарызуецца цэлым комплексам моўных асаблівасцей і адносіцца да паўднёвазагародскіх гаворак, аднаго з чатырох тыпаў заходнепалескіх, або загародскіх, гаворак [7, с. 27–28, 38–39; 8, с. 218; 9, с. 150–157, 201–214].

Літаратура

1. Блакітны скарб Беларусі : Рэкі, азёры, валасховішчы, турысцкі патэнцыял водных аб'ектаў : энцыклапедыя / рэдкал.: Г.П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2007. – 480 с.
2. Блінава, Э.Д. Беларуская дыялекталогія : вучэб. дапам. / Э.Д. Блінава, Е.С. Мяцельская. – 2-е выд. дапрац. і дап. – Мінск : Выш. шк., 1980. – 303 с.
3. Булыка, А.М. Гістарычная марфалогія беларускай мовы / А.М. Булыка, А.І. Жураўскі, І.І. Крамко. – Мінск : Навука і тэхніка, 1979. – 328 с.
4. Гарады і вёскі Беларусі : энцыклапедыя / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2006. – Т. 3, кн. 1: Брэсцкая вобласць. – 528 с.
5. Днепровско-Бугский канал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/>. – Дата доступа : 07.04.2013.
6. Дыялекталогічны атлас беларускай мовы / Р.І. Аванесаў [і інш.]; Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства; пад рэд. Р.І. Аванесава. – Мінск : АН БССР, 1963. – 338 к.
7. Клімчук, Ф.Д. Гаворкі Заходняга Палесся : фанетычны нарыс / Ф.Д. Клімчук; рэд. М.І. Талстой; Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 126 с.

8. Клімчук, Ф.Д. Заходнепалескія гаворкі / Ф.Д. Клімчук // Беларуская мова : энцыклапедыя / пад рэд. А.Я. Міхневіча ; рэдкал.: Б.І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1994. – С. 218–219.
9. Крывіцкі, А.А. Дыялекталогія беларускай мовы : дапам. для філал. спец. ВДУ / А.А. Крывіцкі. – Мінск : Выш. шк., 2003. – 293 с.
10. Лексічны атлас беларускіх народных гаворак : у 5 т. / Акад. навук Беларусі, Ін-т мовазнаўства ; пад рэд. М.В. Бірылы, Ю.Ф. Мацкевіч. – Мінск : Фонд фундам. даслед. Рэсп. Беларусь, 1993–1998. – 5 т.
11. Памяць : гіст.-дак. хроніка Драгіч. р-на : / уклад. С.А. Супрун ; рэдкал.: Я.Я. Алясейчык [і інш.]. – Мінск : БелТА, 1997. – 572 с.
12. Раслінны свет : тэматычны слоўнік / склад.: В.Дэ. Астрэйка [і інш.] ; навук. рэд.: Л.П. Кунцовіч, А.А. Крывіцкі. – Мінск : Беларус. навука, 2001. – 655 с.
13. Самуйлік, Я.Р. Гаворкі Выганаўскага Палесся : лінгвіст. атлас для студэнтаў філал. фак-таў ун-та / Я.Р. Самуйлік ; Брэст. дзярж. ун-т. – Брэст : БрДУ, 2009. – 199 с.
14. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. – Мінск : БелЭн, 1996. – 784 с.
15. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства ; пад агул. рэд. А.А. Атраховіча. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – 5 т.